

Творчий потенціал педагога як чинник успішної професійної діяльності

У статті розглядається творчість як чинник освоєння професійної діяльності педагога. Полегшити вчителю пошук творчих, нестандартних рішень проблем можуть евристичні методи (методи евристичних питань, інверсії, емпатії, “мозковий штурм”, синектика та ін.). Для виявлення творчих якостей пропонується “Діагностика творчого потенціалу”.

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, творчі якості.

В статье рассматривается творчество как фактор освоения профессиональной деятельности педагога. Облегчить учителю поиск творческих, нестандартных решений проблем могут эвристические методы (методы эвристических вопросов, инверсии, эмпатии, “мозговой штурм”, синектика и пр.). Для выявления творческих качеств предлагается “Диагностика творческого потенциала”.

Ключевые слова: творчество, творческий потенциал, творческие качества.

Традиційна модель освіти, спрямована на надання майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок, у наш час втрачає перспективність. Постає потреба змінити стратегічні, глобальні цілі освіти, перемістити акцент зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, які постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності. На думку академіка І.А. Зязюна, найважливішими цілями створення системи неперервної освіти є, по-перше, творча діяльність спеціаліста, здатність до гнучкої її переорієнтації згідно зі змінами в системі соціальних і культурних інститутів сучасного суспільства, орієнтованого на людські цінності; по-друге, формування особистісних якостей людини, які визначають не лише її суто професійні характеристики, а й стиль мислення, рівень культури, інтелектуальний розвиток [1].

Про доцільність саме такої орієнтації свідчать теоретичні здобутки і практичний досвід відомих вітчизняних спеціалістів у галузі педагогіки і психології, таких як Г.О.Балл, В.Н.Дружинін, І.А.Зязюн, Н.Л.Коломінський, В.Г.Кремень, С.Д.Максименко, А.Маслоу, В.О.Моляко, В.Ф.Моргун, Н.Г.Ничкало, В.Г.Панок, Е.О.Помиткін, В.В.Рибалка, В.А.Семиченко, Н.В.Чепелева, Т.С.Цуканов, Е. Фромм, Т.С. Яценко та багато інших.

“Провідними напрямками вдосконалення психологічної освіти є посилення стимулюючих факторів творчої індивідуальності студента – майбутнього спеціаліста, створення умов для її вияву та розвитку, а також максимальне використання резервних можливостей для активізації інтересу студентів до самозбагачення творчого потенціалу”[2].

А. Маслоу назвав здатність до творчості найбільш універсальною характеристикою, функцією людини. Творчість як крок, що впливає за освоєнням професійної діяльності, має безліч граней: від створення власних теорій, відкриття психологічних закономірностей до знайдення нестандартних рішень, проявів самостійності, здатності задуматися над новою для себе проблемою в різних життєвих ситуаціях. Кожна людина стоїть перед життєвими проблемами, для рішення яких у неї немає готових знань. Спираючись на досягнутий рівень культури, вона створює нові способи дій і поведіння, нові способи і форми спілкування, самоспостереження.

Існують два критерії творчості: 1) новизни результату або способу діяльності; 2) якості процесів мислення й уяви, що характеризуються як креативність. Великий внесок у дослідження креативності, що є передумовою й основою творчості починаючи з дітей дошкільного віку, внесли П.Торренс, Дж. Гілфорд, Д.Б. Богоявленська, Г.В. Залевський, В.А. Крутецький, Н.Б. Шумакова та ін.

Е. Фромм запропонував визначення поняття творчості як здатності людини дивуватися і пізнавати, уміти знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, націленість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду.

В.Н. Дружинін розуміє творчість як діяльність людини, що створює нові матеріальні і духовні цінності, що мають суспільну значимість.

П.І. Шевченко, Б.Д. Красовський, І.С. Дмитрик вважають, що педагогічна творчість – це оптимальна реалізація певних конструкцій моделей учительської діяльності на основі соціального замовлення і логіки розвитку педагогічної науки. Вчені зазначають, що педагогічний процес завжди творчий, тому що ніколи не можуть збігатися умови, завдання і способи педагогічного впливу вчителя, можливості сприймання учнів, рівні готовності до співпраці як з одного, так і з іншого боку, отже, як і в яких умовах та обставинах він не здійснювався б, – завжди це творчий, неповторний процес, що впливає на особистість учителя і учня [4, с. 11].

Поняття “творчість” ми застосовуємо не тільки відносно “продукції”, але і таких характеристик педагогічної діяльності, як проникливість і чутливість до проблем, нестандартність і оригінальність, гнучкість та флексибільність, швидкість і різноманітність асоціативних зв’язків. Кінцевий результат професійної діяльності педагога ми бачимо в прийнятті учнями цінності творчості в усіх її проявах і аспектах, прагненні до творчості, а також розвитку творчих здібностей, зокрема в області людинознавства і власного життя.

Так, творчість може виявлятися відносно норм (“нормотворчість”), традицій, породження нових особистісних змістів (“переоцінка цінностей”, смислотворчість), знань (відкриття, теорії та ін.), нових способів діяльності (технологій), власного життя (життєтворчість) і себе самого (визначення перспектив особистісного росту, самовдосконалення) та ін.

Цінність творчості щодо власного життя відзначалася Д.О. Леонтьєвим, А.С. Сухоруковим та ін. Наприклад, В.В. Давидов характеризував творчість як реальне перетворення предметної дійсності, культури, самого себе, а життєтворчість як співтворчість разом з іншими людьми власного життя.

Так, компетентний вчитель не може задовольнятися тільки передачею інформації, формуванням системи знань, умінь, навичок у своїх учнів та оцінюванням, проведенням “виховних” заходів. Його роль куди складніша і значніша: за термінологією А. Маслоу, педагог повинний бути “метапорадником” (духовним наставником), що допомагає учням усвідомити свої вищі потреби, свої потенції, свою “самість”, знайти зміст буття, навчитися слухати і чути себе, свій внутрішній голос, бути самим собою.

А. Маслоу пропонує новий спосіб комунікації, що належить скоріше до розряду педагогічних способів спілкування, <...> ніж до тієї педагогіки, де строгий вчитель вказує на щось, написане на дошці”, і покликаний радити, допомагати особистостям виявити і розвинути таланти. Він говорить про “внутрішню” педагогіку – “*метapedaгoгiкy*”, необхідну для духовного наставництва. Такого роду наставництво не має нічого спільного ні з поведінковим тренінгом, ні з армійським “Роби, як я!”, ні з традиційною педагогікою, що диктує дитині, як варто поводитися і як не варто. Метapedaгoг ніколи не поставить себе вище учня, не буде намагатися зліпити з нього свою подобу. Він повинний поважати індивідуальну своєрідність учня, допомогти йому пізнати себе і знайти свій шлях... Тоді вихованець, що знайшов себе, що прагне до духовного росту, самореалізації, буде одночасно цінувати і чужу індивідуальність, і людське життя взагалі [3].

Вчителю альтернативної школи в певному сенсі простіше – більше волі, терпиміша атмосфера, менше бар'єрів у міжособистісних відносинах, легше враховувати індивідуальні особливості учнів. Але і тут найпершою умовою залишається духовна зрілість самого вчителя, до якої можна прийти тільки в результаті серйозної, копіткої духовної праці, пошуку цілісності власної особистості, руху по шляху самореалізації. Метапедагог – це ідеал для педагога, до якого наближається прагнучий до духовної досконалості вчитель по мірі особистісного і професійного росту.

Отже, виховання особистості не може бути засноване ні на диктаті чи примусі, ні на мистецькій грі чи маніпулюванні поведінкою учня. В основі його джерел – гуманістичні ідеї, віра в людину, у її потенціал, унікальність кожного людського життя, пріоритет загальнолюдських цінностей, можливість особистісного росту і розвитку. Духовність неможливо клонувати, її потрібно вирощувати. Самореалізація не тотожна почуттям насолоди, чи задоволення. Тільки чесні, відкриті, щирі, безкорисливі, доброзичливі і поважні відносини між вчителем й учнем можуть сприяти їх обоєму особистісному росту. Виховання особистості – це спільна духовна праця вчителя й учня по розкриттю і реалізації природного потенціалу учня, виявленню протиріч, постановці проблем на кожному етапі його розвитку, пошуку шляхів їх вирішення в русі до цілісності особистості й усвідомленості Буття.

Інтуїція й інші творчі здібності важче піддаються тренуванню і цілеспрямованому розвитку, а досвід приходить з роками, тому полегшити вчителю пошук творчих, нестандартних рішень проблем можуть евристичні методи (методи евристичних питань, інверсії, емпатії, “мозковий штурм”, синектика й ін.). Методи “мозкового штурму”, евристичних питань, синектики застосовуються при рішенні проблем групою учасників (учителів, учнів, їхніх батьків, адміністрації). Вони досить широко відомі, хоча використовуються звичайно в тренінгах при рішенні навчальних ситуацій. Наведемо деякі з них. Методи інверсії, емпатії кожен учитель може використовувати індивідуально і безпосередньо в процесі виникнення проблеми у стосунках з учнями.

Інверсія – це пошук рішення в напрямку, протилежному традиційному. Приміром, учні випробовують нового вчителя на професіоналізм, ставлячи його в складну неординарну і найчастіше “незручну” ситуацію. Природною реакцією з боку вчителя на подібну ситуацію є обурення, гнів, бажання “встановити порядок”.

Ефективність такої реакції, як відомо, вкрай низька. Скориставшись інверсією, вчитель може зробити дії, прямо протилежні очікуваним. Ймовірність успіху в цьому випадку буде істотно вищою.

Метод емпатії (особистої аналогії) складається з “входження”, “вживання” вчителя в образ учня. Цей метод дозволяє вчителю представити себе на місці учня і, виходячи з нових відчуттів, виробити адекватне сформованій ситуації рішення проблеми.

За допомогою цих методів вчитель може запобігти розвитку конфлікту. Наступна його задача – виявити причини, що призвели до виникнення проблеми і за допомогою психолого-педагогічних засобів спробувати їх перебороти.

Істотну допомогу в рішенні цих проблем учителю надає прогнозування подальшого розвитку ситуації. Роблячи якусь дію, педагог, як шахіст, повине бачити її наслідки за кілька кроків вперед і прораховувати можливі відповідні реакції учнів.

Усі ці здібності так само, як і інтуїція, можуть бути розвинуті за допомогою спеціальних тренінгів з рішення проблемних педагогічних ситуацій.

При рішенні проблемної ситуації вчитель може здійснити такі дії:

- 1) репресивні (негативна оцінка навчальних результатів або особистості учня в цілому, виклик батьків, адміністрації, обговорення на класних зборах, висміювання та ін.);
- 2) дії по зміні несприятливого ходу розвитку ситуації (переключення уваги, легка іронія, несподівана подяка та ін.);
- 3) неконструктивні (відкласти рішення педагогічної проблеми, застерігати, погрожувати і т.д.).

Дії першого роду сприяють наростанню і розвитку конфлікту, не відповідають основній функції вчителя – створенню найбільш сприятливих умов для розвитку особистості учнів. Дії другого роду у випадку адекватного і грамотного їхнього використання дозволяють учителю послабити психосоціальне напруження, що виникло в навчальній групі, і здійснювати свої функції. Дії третього роду не вирішують педагогічної проблеми, тому що ведуть до затягування конфліктної ситуації, ускладнюючи з часом можливість її ефективного вирішення.

Психологічно компетентні вчителі, що прагнуть до співробітництва з учнями, ставлять їх перед проблемою вибору, розділяють з ними тягар відповідальності за її результати. Такий вчитель не може прикритися пільгами “службового авторитету”, він повинен його заслужити, але не на підставі придушення і

страху, а на основі краси духу. “...Можна уявити собі життя як нескінченну низку виборів, що ми повинні робити один за іншим, – пише А. Маслоу. – І в кожному випадку це вибір між рухом вперед і регресом. Можна вибрати шлях у бік більшої захищеності, у напрямку повної безпеки, і тягловою силою в цій подорожі буде страх, але можна вибрати шлях до росту і розквіту особистості”.

Для виявлення творчих якостей пропонується методика “Діагностика творчого потенціалу”. Творчий потенціал – це професійно-психологічні можливості особистості. Він виявляється в рівні розвитку інтелекту, професіоналізму і соціально-професійної спрямованості. Творчий потенціал є інтегративним показником професійних можливостей фахівця і в даний час є однією з затребуваних професійно важливих якостей.

Рівень творчого потенціалу можна визначити за допомогою запропонованого нижче опитувальника.

Питання 1, 6, 7 визначають границі Вашої допитливості; 3, 4, 5 – віру в себе; 8 і 14 – сталість; 19 – амбіційність; 10 зорову пам’ять; 11, 12 – слухову пам’ять; 13 – Ваше прагнення бути незалежним; 15, 16 – здатність абстрагуватися, 17 – ступінь зосередженості. Ці здібності і складають основні творчі якості.

Діагностика творчого потенціалу

Інструкція. Ми пропонуємо Вам відповісти на питання (виберіть найбільш прийнятний для Вас варіант відповіді). Обрані відповіді позначте “+”.

Опитувальник

1. Чи вважаєте Ви, що Ваш навколишній світ може бути кращим?

- а) так;
- б) ні, він і так досить гарний;
- в) так, але тільки де в чому.

2. Чи думаєте Ви, що самі можете брати участь у значних змінах навколишнього світу?

- а) так, у більшості випадків;
- б) ні;
- в) так, у деяких випадках.

3. Чи вважаєте Ви, що деякі Ваші ідеї принесли би значну користь для Вашої діяльності

- а) так;
- б) так, за сприятливих умов,
- в) лише деякою мірою.

4. Чи вважаєте Ви, що в майбутньому станете відігравати важливу роль, що зможете щось принципово змінити?

- а) так, напевно;
- б) це мало ймовірно;
- в) можливо.

5. Коли Ви вирішуєте почати діяти, чи думаєте Ви, що здійсните задумане?

- а) так;
- б) часто думаю, що не зумію;
- в) так, часто.

6. Чи маєте Ви бажання зайнятися справою, яку абсолютно не знаєте?

- а) так, мене цікавить невідоме;
- б) невідоме мене не цікавить;
- в) усе залежить від характеру цієї справи.

7. Вам доводиться займатися незнайомою справою.

Чи маєте Ви бажання домогтися в ній досконалості?

- а) так;
- б) ні, я хочу навчитися тільки найосновнішому;
- в) ні, я хочу тільки задовольнити свою цікавість.

8. Коли Ви зазнаєте невдачі, то:

- а) деякий час чините опір всупереч здоровому глузду;
- б) вирішуєте махнути рукою на цю витівку, тому що розумієте,

що вона нереальна;

в) продовжуєте робити свою справу, навіть коли стає очевидно, що перешкоди нездоланні.

9. На вашу, професію треба обирати, виходячи:

- а) зі своїх можливостей, подальших перспектив для себе;
- б) зі стабільності, значущості професії, потреби в ній;
- в) з переваг, що вона забезпечить.

10. Подорожуючи, чи змогли б Ви легко зорієнтуватися в маршруті, яким вже пройшли?

- а) так;
- б) ні, боюся збитися зі шляху;

в) так, але тільки там, де місцевість мені сподобалася і запам'яталася.

11. Відразу ж після якоїсь розмови чи зможете Ви згадати, про що йшла мова?

- а) так, без сумніву;
- б) усього згадати не зможу;
- в) запам'ятовую тільки те, що мене цікавить.

12. Коли Ви чуєте слово на незнайомій Вам мові, чи можете повторити його по складах без помилки, навіть не знаючи його значення?

- а) так, без затруднення;
- б) так, якщо це слово легко запам'ятати;
- в) повторю, але не зовсім правильно.

13. У вільний час Ви вважаєте за краще:

- а) залишатися наодинці, помізкувати;
- б) знаходитися в компанії;
- в) Вам байдуже, будете Ви один чи в компанії.

14. Коли Ви займаєтеся якоюсь справою, то вирішуєте припинити це заняття тоді, коли:

- а) справа закінчена і здається Вам відмінно виконаною;
- б) Ви більш-менш задоволені;
- в) Вам ще не все вдалося зробити.

15. Коли ви один, то:

- а) любите мріяти про якісь речі, навіть, можливо, абстрактні;
- б) за будь-яку ціну намагаєтеся знайти собі конкретне заняття;
- в) іноді любите помріяти, але про речі, що пов'язані з Вашою роботою.

16. Коли якась ідея захоплює Вас, то Ви станете думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким Ви знаходитесь;
- б) тільки наодинці із собою;
- в) тільки там, де буде не занадто галасливо.

17. Коли Ви відстоюєте якусь ідею, то:

- а) можете відмовитися від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонентів;
- б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не вислухали;
- в) зміните свою думку, якщо опір виявиться занадто сильним.

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте загальну кількість балів таким чином: відповідь "а" – 3 бали, відповідь "б" – 1 бал, відповідь "в" – 2 бали.

Загальна сума набраних балів покаже рівень Вашого творчого потенціалу.

Рівні виразності

46 і більш балів. У Вас закладений значний творчий потенціал, що надає Вам багатий вибір творчих можливостей. Якщо Ви на ділі зможете застосувати Ваші здібності, то Вам доступні різноманітні форми творчості.

22—45 балів. У Вас цілком нормальний творчий потенціал. Ви маєте ті якості, що дозволяють Вам діяти, але у Вас є і проблеми, що гальмують процес творчості. В усякому разі ваш творчий

потенціал дозволить Вам творчо себе виявити, якщо Ви, звичайно, цього побажаєте

21 і менше балів. Ваш творчий потенціал, на жаль, невеликий. Але, може бути, Ви просто недооцінили себе. Відсутність віри у свої сили може привести вас до думки, що Ви взагалі не здатні до творчості. Позбудьтеся цього й у такий спосіб вирішите проблему.

Список використаних джерел

1. Зязюн І.А. Сучасні технології професійної підготовки особистості в умовах неперервної освіти / І.А.Зязюн // Персонал. – № 5 (59). – 2000. – С. 113-117.
2. Туриніна О.Л. Психологія творчості у змісті підготовки практичних психологів / О. Л. Туриніна // Персонал № 5 (59), 2000. – С. 66-77.
3. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Под общ. ред. Г.А. Балла, А.Н. Киричука, Д.А. Леонтьева [пер. с англ.]. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
4. Шевченко П.И. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П.И. Шевченко, Б.Д. Красовский, И.С. Дмитрик. – К.: Наукова думка, 1992. – 148 с.
5. Хомич Л.О. Розвиток педагогічної творчості майбутнього вчителя в сучасному освітньому процесі / Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції / Лідія Хомич. – Хмельницький, 2009. – С. – 24-27.

Creation as factor of mastering of professional activity of teacher is examined in the article. To facilitate a teacher the search of creative, non-standard decisions of problems heuristic methods can (methods of heuristic questions, inversion, empathic, “cerebral assault”, sinektika and other). For the exposure of creative qualities “Diagnostics of creative potential is offered”.

Key words: creation, creative potential, creative qualities.

Отримано: 15.12.2009